

6. Культурологія: теорія та історія культури: Навчальний посібник / За ред. І.І. Тюрменко. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 367с.
7. Мартинюк М.Т. Вивчення фізики і астрономії в основній школі (теоретичні і методичні засади). – К.:Новий світ, 1998. – 274с.
8. Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті. – К.: Шкільний світ, 2001. – 12с.
9. Писарчук Е.А., Щербан О.В. Еще раз о концепции интеграции естественно-научных знаний // Биология в школе. – 1991. – № 1. – С. 53-55.
10. Словарь иностранных слов/ Под.ред. И.В.Лёхина и др. – М.: Сов. Энциклопедия, 1964. – 488 с.
11. Тарасов Л.В. Необходимость перестройки преподавания естественных предметов на основе интегративно-гуманитарного подхода // Физика в школе. – 1989. – № 4 – С. 32-44.
12. Федорец Г.Ф. Межпредметные связи в процессе обучения. – М.: Народное образование, 1983. – 83 с.

УДК 37.017.5 : 378

ГЕНЕЗА ФЕНОМЕНА ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ОБРАЗУ ЖІНОК І ЧОЛОВІКІВ У СУСПІЛЬСТВІ

Голованова Т.П., к. пед. н., доцент

Запорізький національний університет

Досліджуються питання генези гендерної рівності в контексті сприйняття образу жінок і чоловіків в історії суспільства. На підставі розгляду історичного розвитку рівності статей визначаються світоглядні концепції, типологічні групи студентської молоді щодо сприйняття гендерної рівності в сучасних умовах. Аналізується поняття „образ гендерної рівності” як механізм ідентифікації студентської молоді.

Ключові слова: гендерна рівність, образ гендерної рівності, патріархат, матриархат, мізогінізм, андроцентризм, патріархатний, патерналістський, егалітарний підхід.

Голованова Т.П. ГЕНЕЗИС ФЕНОМЕНА ГЕНДЕРНОГО РАВЕНСТВА В КОНТЕКСТЕ ФОРМИРОВАНИЯ ОБРАЗА ЖЕНЩИН И МУЖЧИН В ОБЩЕСТВЕ / Запорожский национальный университет, Украина.

Исследуются вопросы генезиса гендерного равенства в контексте восприятия образа женщин и мужчин в истории человечества. На основе рассмотрения исторического развития равенства полов определяются мировоззренческие концепции, типологические группы студенческой молодежи в контексте восприятия гендерного равенства в современных условиях. Анализируется понятие «образ гендерного равенства» как механизм идентификации студенческой молодежи.

Ключевые слова: гендерное равенство, образ гендерного равенства, патриархат, матриархат, мизогинизм, андроцентризм, патриархатный подход, патерналистский подход, эгалитарный подход.

Golovanova T.P. GENESIS OF GENDER EQUALITY IN THE CONTEXT OF FORMATION WOMEN'S AND MEN'S IMAGE IN SOCIETY / Zaporizhzhya national university, Ukraine.

The questions of gender equality genesis are explored. On the basis of consideration of historical development of gender equality the conceptions of men and women are determined, typology of students groups in the context of gender equality's perception are determined. A concept «image of gender equality» as mechanism of identification of students is analysed.

Key words: gender equality, image of gender equality, patriarchy, matriarchy, myzogynizm, androcentryzm, patriarchal approach, paternalistical approach, egalitarian approach.

Дослідженню феномена статі, відмінностей жінок і чоловіків, способів і механізмів їх виховання відводилося чільне місце в працях відомих учених і мислителів: Платона, Аристотеля, К. Пізанської, Ж.Ж. Руссо, Ш. Фур'є, Сен-Симона, М. Бердяєва, Г.Г. Ващенко, А.С. Макаренка, В.О. Сухомлинського та багатьох інших авторів. Історія жіночого руху, генеза і розвиток феміністичних ідей в Україні розглядаються в роботах Л. Смоляр, М. Богачевської-Хом'як, С. Павличко, І. Жеребкіної, О. Ярош та ін. Вивченню історії феміністичного, жіночого рухів, інтерпретації літературних творів з позицій феміністичної літературної критики неодноразово присвячували свої студії С. Павличко, О. Забужко, В. Агеєва, Т. Гундорова, Н. Боровська, І. Кісь та ін.

У науковій літературі гендерна рівність аналізується, головним чином, по-перше, з позиції того, що це є діяльністю держави з певними функціями, а по-друге, гендерна рівність засобами гендерного підходу в освіті повинна перетворитися на процес закладення в майбутніх фахівців егалітарних цінностей, поваги до особистості незалежно від статі, гендерних компетентностей, по-третє, гендерне виховання – це форма репрезентації гендерної рівності в освіті, основний зміст діяльності – підготовка молоді до створення повноцінної сім'ї та відповідального батьківства (І. Мунтян, 2004; В. Кравець, 2003; С. Вихор, 2006; І. Іванова, 2007).

Незважаючи на становлення і розвиток гендерної педагогіки, у свідомості сучасних викладачів до цього часу ще остаточно не сформувалося відчуття своєї особистої відповідальності за створення певної якості взаємовідносин між студентами: жінками та чоловіками, за формування, як внутрішнього, так і зовнішнього образу гендерної рівності.

Тому питання щодо ефективності й результативності процесу гендерної соціалізації студентської молоді, панування у відносинах між чоловіками і жінками порозуміння і співпраці, або домінальності і підлеглості, має ключове значення в процесі побудови демократичної правової держави і громадянського суспільства.

Метою статті є генеза гендерної рівності в суспільній думці в контексті формування образу жінок і чоловіків у суспільстві.

Гендерна рівність може бути адекватно представлена набором базових характеристик, які виступають як соціально-значимі для конкретного інституту соціалізації, ці характеристики розглядаються як в статичному стані, так і в динамічному розвитку – за встановлений проміжок часу й під впливом педагогічних засобів. Виміряти всі характеристики гендерної рівності – завдання вкрай складне, та й недоцільне. Відповідно виникає питання: які з них найбільш точно характеризують гендерну рівність як соціальний феномен і дозволяють достовірно судити про рівень сприйняття гендерної рівності студентської молоддю. У цьому випадку необхідно мінімізувати їх, щоб зосередитись на головних, суттєвих об'єктах аналізу гендерної рівності як соціального феномена. Прагнення до мінімізації виправдане не тільки через те, що є поширеним прийомом класифікації множинних об'єктів, але й тому, що при відсічі багатьох випадкових і другорядних зв'язків рельєфно вимальовується цілісність явища, що вивчається, його базисна структура. Тому загальною проблемою стає визначення того необхідного мінімуму, нижче якого отримані дані будуть недостатніми, а вище – неінформативними. Розв'язання цієї проблеми вбачається в підборі базових критеріїв, які, по-перше, вимірювались би за допомогою соціально-педагогічних методів; по-друге, відображали розвиток не взагалі якостей досліджуваного феномена, а характерних для такого соціального інституту, як вища школа; по-третє, вписувались у таку специфічну галузь, як виховна діяльність в напрямку формування гендерної рівності. На всіх етапах дослідження йшлося про рівень сприйняття гендерної рівності

студентською молоддю. Ми дійшли висновку, що гендерна рівність може бути адекватно досліджена крізь призму поняття «образ». За тлумачником сучасної української мови, «уявлення – здатність образно створювати або відтворювати кого, що-небудь у думках, свідомості; фантазія; те, що відтворене у свідомості; образ» [1, 1312]. «Соціологічний енциклопедичний словник» дає таке трактування цього терміна: «Під поняттям «образ» розуміють уявний або предметний конструкт, що являє собою будь-який об'єкт; цілісне, але не повне уявлення про який-небудь об'єкт або клас об'єктів» [2, 207]. У філософії «образ» є результат і ідеальна форма відображення об'єкта у свідомості людини, що виникає в умовах суспільно-історичної практики на основі і у формі знакових систем. Матеріальною формою відображення образу виступають дії, мова, різні знакові моделі. Він регулює поведінку, виконує функції управління діями [3, 217]. У психології образ – «суб'єктивна картина світу або його фрагментів, що включає самого суб'єкта, інших людей, просторове оточення і тимчасову послідовність подій» [4, 240]. Можна констатувати, що образ людини-жінки, людини-чоловіка, взаємодії двох діючих осіб не є специфічним, окремим компонентом структури свідомості, а результатом пізнання, який виражається в узагальненні поняття людини про об'єкт. Таким чином, щодо образів «людини-жінки», «людини-чоловіка» і їх взаємодії, то в процесі пізнання їх на найнижчому – почуттєвому – рівні як образи можуть розглядатися відчуття, сприйняття та уявлення про її носіїв і результативність, на вищому рівні логічного мислення – це вже поняття, судження й умовиводи про організацію гендерної політики як діяльності держави. Отже, у разі вживання терміна «образ», незважаючи на його вторинність щодо об'єкта, завдяки залученню додатково до уявних оцінок логічного мислення (поняття, судження, умовиводи) досягається, певною мірою, ознака об'єктивності, що визначається масштабами узагальнення властивостей і взаємин, обсягами нагромадженої інформації. Але образ продовжує мати ознаки суб'єктивності, певної індивідуальності, динамічності як на рівні сприйняття тільки індивідуалізованого об'єкта, так і на рівні узагальнених груп об'єктів. Важливе значення для перевірки й корекції сприйманого образу є включеність в процеси практичної діяльності, спілкування і наукового дослідження [4, 66]. Для відображення реальної картини дослідно-педагогічної роботи кожного з виділених нами етапів, досліджувався рівень сформованості образу гендерної рівності. При оцінюванні розмаїття соціальних впливів важливим є питання, як суб'єктивні, індивідуальні оцінки студентів спочатку окремих характеристик гендерної рівності, а в подальшому діяльності ВНЗ, викладачів, громадських діячів, змінюються при переході від одного етапу дослідної роботи до іншого, з якими чинниками має справу дослідник, що вивчає гендерну рівність як соціально-педагогічний феномен.

Щодо образу гендерної рівності студентської молоді, то нам не вдалося знайти його тлумачення в словниках, тому пропонуємо таке визначення: «Образ гендерної рівності – це своєрідний соціально-філософський, соціально-психологічний, соціально-педагогічний портрет, що відображає діяльність інститутів суспільства в напрямку формування гендерної ідентичності, рівних прав та можливостей, толерантності, партнерства, діалогу, подолання насильства, дискримінації та патріархальних стереотипів, форма існування ціннісного відношення, яка реально регулює відносини між жінками та чоловіками, супроводжує діяльність в напрямку створення умов для самореалізації жінок та чоловіків».

При всьому різноманітті підходів до розуміння особистості традиційно виділяють залежність її розуміння від образу людини, що явно або приховано існує в культурі і науці на певному етапі їх розвитку [5, 523]. Досить велика частина дослідників усвідомлює, що сучасні науки про людину, за невеликим винятком, - це науки про чоловіка, як норма, стандарт, із яким зіставляється жінка, у тому числі і різні теорії соціалізації. Кожне з цих понять тягне за собою пласт смислів та умовностей, властивих

різним епохам та культурам, без врахування яких складно розібратися в існуючих на сьогодні теоріях.

На початку 1990-х років С. Волбі розвинула теорію патріархату, вбачаючи в ньому, насамперед, систему чоловічого соціального контролю і порядку, що трансформувалася з мікрорівня (сім'ї) до макрорівня (системи суспільних відносин) [6]. Тому всі сучасні суспільства перебувають в ідеологічних тенетах патріархату, відрізняючись лише мірою і характером прояву гендерної нерівності. Сучасні історики визначають патріархат «як систему (економічну, соціальну, культурну), що забезпечує домінування чоловіків у суспільстві та сім'ї <...>, де інтереси жінок підпорядковані інтересам чоловіків» [7, 12].

Коли йдеться про патріархатний світогляд, то мають на увазі систему ідей, що проповідує подвійні стандарти поведінки, моралі для чоловіків і жінок, гендерну нерівність і підпорядкування однієї статі іншій. Місце жінці – в приватному житті, а чоловікові – в публічній сфері суспільної життєдіяльності. Патріархат заперечує на побутовому рівні ідеї рівності і партнерства, утверджуючи ієрархію у відносинах. В історичному аспекті влада «патріарха» — це влада вождя, царя, князя, воїна, хазяїна, чоловіка, батька над жінкою, якій суспільство відвело другорядну, підпорядковану роль. За жінкою залишається роль дружини, сестри, матері, хазяйки дому. Так звані «видатні жінки» - лише виняток, який в історії підкреслює правило. За патріархату жінка відтворює передовсім військову і робочу силу для високостатусних чоловіків, її особистий статус визначається суто статусом її чоловіка. Соціальний статус чоловіка визначався в традиційному суспільстві власне за походженням і був, як правило, одвічним. Система владних відносин, керування й підпорядкування теж встановлювалася відповідно до піраміди влади, основою якої були традиції покори, насильства і страху.

Ф. Енгельс у роботі «Походження сім'ї, приватної власності та держави» (1884) поєднав концепцію Й. Бахофена про первісний матріархальний устрій суспільства, культурно-антропологічні дослідження Л. Моргана і власну концепцію соціалізму, що базувалась на визнанні закономірності зміни суспільного устрою внаслідок зміни відносин власності. Своє пояснення сім'ї Ф. Енгельс починає з самої нижчої стадії, з періоду, коли людина тільки почала відокремлюватися від природи і ще нічого не виробляла, а лише брала собі готові продукти матеріального світу. Енгельс у своїй праці піддав аналізу виникнення сім'ї, виникнення приватної власності і держави, оскільки приватна власність породила сім'ю, а держава стала на захист інтересів приватної власності. Усі ці форми обумовлюють одна одну і не існують одна без одної. Ф. Енгельс стверджував, що приблизно в один і той самий історичний момент виникли три основні інституції сучасного західного суспільства – капіталістична економіка, держава-нація і нуклеарна сім'я – і всі вони були наслідком розвитку приватної власності. Раніше, зазначав Енгельс, сім'ї були організовані на общинних засадах, і при цьому визнавався груповий шлюб, рівність між чоловіком і жінкою і поділ праці за статевою ознакою без якоїсь моральної чи політичної винагороди для особин чоловічої чи жіночої статі. Поява капіталістичної економіки створила матеріальні цінності, які мали рухомий характер і могли бути переміщені — на відміну від землі, яка залишалася нерухомою. Капіталізм означав приватну власність, яка вимагала встановлення чітких процедур успадкування. Ця вимога, своєю чергою, спричинилася до виникнення нових проблем, пов'язаних із сексуальною вірністю. Якщо чоловік мав передавати набуту власність своєму синові, він хотів бути впевненим, що цей син насправді був його нащадком. Чи міг би він знати про це за умов общинного групового шлюбу в докапіталістичних сім'ях?

Саме ця потреба передання спадщини з покоління в покоління по чоловічій лінії зумовила появу традиційної нуклеарної сім'ї – з моногамним шлюбом і сексуальним

контролем, що його встановлювали чоловіки над жінками. А оскільки процедури успадкування мали б носити стабільний характер, цим новоявленим патріархам потрібні були прозорі закони для встановлення родинних зв'язків з надійними механізмами запровадження цих законів, завдяки яким забезпечувалася б можливість передавати свою спадщину своїм синам без стороннього втручання. Це потребувало централізованого політичного апарату (держави-нації) для забезпечення суверенітету над місцевими й регіональними гілками влади, який би міг брати гору над ними [8].

Існують й інші концепції. Науковець В. Кравець відзначає той факт, що чимало зарубіжних учених (наприклад, А. Айслер) вважають, що матріархат (лат. mater і грецьк. – arche – основа, влада – буквально «влада матері») передбачав партнерські відносини між чоловіками й жінками, миролюбність і рівноправність, а не домінування однієї зі статей. На думку В. Кравця, запропонована Р. Айслер концепція – «це своєрідна альтернатива розумінню «жіночої культури», яка не протистоїть чоловічій, а є іншою, є своєрідним її доповненням» [9, 14]. Водночас, як свідчать етнографічні дані про всі племена первісного суспільства, які зберегли материнський рід, жінки ніколи не займали панівного становища.

Практика гендерної соціалізації дітей та молоді в первісному суспільстві, гендерного виховання в античному світі, дозволила напрацювати досвід організації стосунків між статтями в різноманітних формах: від рівних прав жінки і чоловіка в Спарті, безправ'я жінки в доперікловський період у Стародавніх Афінах, до можливості римських жінок у часи Імперії розпоряджатися своїм майном, вступати в шлюб за власною ініціативою, мати освіту. На ґрунті вчень мислителів Стародавнього Сходу і праць старогрецьких філософів були започатковані теоретичні засади організації виховання статей [9, 42-103.]. Одночасно з аналізом і узагальненням можливих форм стосунків жінок і чоловіків в суспільстві були відпрацьовані світоглядні концепції щодо ролі жінок і чоловіків у побудові сім'ї, виховання дітей, суспільства. На цій підставі можна зробити декілька узагальнюючих висновків.

Якщо на первинному етапі формування людських спільнот для виконання ролі чоловіків найважливішими були суто особисті якості людини, такі як сила, мужність, стійкість, то для дівчаток на перше місце висувається програма набуття навичок ведення домашнього господарства. У первісному суспільстві обряд посвячення не мав на меті виховання дітей для сім'ї, а для позародинної групи; він мав завданням розірвати чи послабити одні, більш натуральні зв'язки і створити чи зміцнити інші, групові, суспільні. Ініціаціям піддавалися як хлопці, так і дівчата, але більш розвинуті вони стосовно хлопців. Юнаки під час обряду засвоювали знання про взаємини статей, про шлюбні і суспільні норми поведінки, про життя тотемічних предків. Важлива функція чоловіків, що полягала в допомозі хлопчику відділитися від його ранньої ідентифікації з матір'ю і наданні йому чоловічої ідентичності, лежала в основі пубертатного ритуалу ініціації в так званих примітивних суспільствах.

Поява класового суспільства неминуче призводить до зміни мети і змісту виховання підростаючого покоління. Відбувається розрив не тільки між виробництвом і споживанням, але й між духовною і матеріальною діяльністю. Виховання підростаючого покоління набуває класового характеру. Продуктивна праця стає обов'язком експлуатованих мас. Ставлення особистості до праці поступово виключається з числа моральних цінностей вільної людини. Незважаючи на те, що ранні деспотії суттєво відрізнялись одна від одної, характер гендерних та шлюбно-сімейних стосунків можна охарактеризувати як патріархальний.

У стародавній Месопотамії, Єгипті, Афінах, Римі навчання хлопчиків здійснювалося в школах, а дівчатка здобували домашню освіту. Тільки в стародавній Спарті навчання дівчаток практично не відрізнялося від навчання хлопчиків. Аристотель, Ксенофонт

вважали таку освіту жінок даремною і непотрібною. Прибічниками жіночої освіти були Платон і Сократ. Аристотелю належить ідея природної ієрархії статей. За головну рису, притаманну жінкам «від природи», Аристотель визнає нездатність керувати, а отже, природну підпорядкованість.

Із самого виникнення і пізніше, коли християнство за часів римського імператора Костянтина (IV ст.) стало пануючою релігією, і в ранньому середньовіччі воно різко негативно ставилось до античної культури, що стояла на високому рівні, і розглядало її як гріховну, «поганську» культуру, від наслідування і вивчення якої воно застерігало своїх послідовників (мистецтво Антики, культ красивого здорового тіла, фізичне виховання тощо). Аскетизм став офіційною ідеологією, яка проповідувалась із церковних кафедр. Антична єдність тілесної і душевної краси (калокагатія) розпалася на два полюси. Тіло, і передовсім жіноче, було проголошено вмістилищем гріха, оголене тіло – диявольською спокусою.

Християнські історики й теологи, зачіпаючи ставлення церкви та християнського вчення до жінки, наголошують на тому, що раннє християнство було значно прогресивнішим і гуманістичнішим, ніж усі інші тогочасні релігії, пробудивши в жінок усвідомлення людської гідності й вимагаючи визнання цього від усього суспільства. Раннє християнство мало значний егалітарний потенціал, який перевищував усталені норми культур, на ґрунті яких воно виникло. Заміна обряду ініціації (обрізання) хрещенням дало змогу жінкам стати повноцінними членами християнських общин, надаючи їм ті самі права, що й чоловікам.

У другому столітті н.е. з поширенням християнства в Середземномор'ї на зміну егалітаризмові, що характеризував ранні етапи християнства, приходять жорсткі патріархальні структури. Теологія будувала картину світу, згідно з якою чоловік панував над жінкою, дух над тілом, розум над природою. Образ жінки в середньовіччі являв собою такого монстра, що був зітканий з негідних бажань, потворних рис характеру. Жінка вважалася джерелом зла, «коренем всіх гріхів», «воротами диявола». Розповсюдження християнства визначило нову мету виховання – прищепити страх Божий і врятувати душу (Блаженний Ієронім). Зміст освіти визначався церквою. Існувало декілька видів шкіл (монастирські, соборні, приходські), але в них могли навчатися тільки хлопчики.

Італійські гуманісти (XII - XV ст.) відстоювали ідеї рівності чоловіків і жінок у галузі освіти (Х. Вівес, Т. Мор, Е. Роттердамський), проте вважали, що жінкам доцільно давати тільки мовну освіту і невеликий обсяг природно-наукових знань. Епоха Середньовіччя сумно відома в історії людства як боротьба з відьмами. У світлі найновіших концепцій «радикального фемінізму» полювання на відьом виступає як ефективний репресивний засіб соціального контролю, як масоване застосування прямого насилля з метою приборкання потенційної жіночої активності і збереження чоловічого панування в умовах різких змін.

У XIV -XV ст. в Європі починається процес формування жіночого дискурсу в культурі. Народження нового жіночого дискурсу у середньовічній культурі Заходу пов'язане з ім'ям Кристіни Пізанської (1364-1430), що засвідчило набуття культурною свідомістю жіночого голосу, який утверджував цінність жіночого «Я», жіночої ідентичності. Вона унікальна тим, що адресувала свої твори жінкам і писала про несправедливе ставлення до жінок з боку чоловіків. Дехто вважає Кристину Пізанську однією з перших феміністок, бо її праці, її ідеї про стосунки статей здійснили значний внесок у розвиток феміністичної свідомості людей. Вона дуже гостро виступала проти жінконенависництва, вважала, що вся еротична культура залишається сферою егоїзму чоловіків.

Ранні феміністи виступали проти уявлень про вроджену недосконалість статі, що впливали з жінконенависницьких позицій, і проти соціального тиску на жінок для

адаптації їх до таких уявлень. Безпосередньою метою цих феміністичних теоретиків була боротьба з поганим поведінням з жінками. Вони турбувались про те, щоб у жінок були знання та освіта. Потреба відчувати перевагу, шельмування жінок зі страху, що їх можуть вважати рівними, сексуальні комплекси і т.п. були, як зазначали ранні феміністи, основними причинами мізогінізму (женокенависництва) [9, 113].

Що стосується епохи Середньовіччя, то серед дослідників гендерної рівності вона названа антисексуальною. Гуманісти епохи Відродження виступали як проти релігійного аскетизму, так і проти платонічного десекуалізованого кохання. Значним внеском у розуміння взаємовідносин жінок та чоловіків стало вчення соціалістів – утопістів Т. Мора (1478-1535) і Т. Кампанелли (1568-1639), які, як і Платон, мріяли про побудову ідеальної держави і суспільства злагоди.

Жіноча освіта у XVI - XVII ст. отримала визнання як значуща для суспільного прогресу, оскільки жінка – носій етичних і моральних цінностей і могла робити великий вплив на підростаюче покоління. Жіноча освіта мала утилітарний характер. Вважалося, що жінок треба навчати тому, що необхідне їм для реалізації ролі матері і дружини: домоводству, ремеслам, гарним манерам. Інші таланти розвивати не треба, оскільки це може відвернути жінок від ведення домашніх справ.

Філософсько-педагогічні ідеї XVIII ст. визнають рівність здібностей статей, але виправдовують підлегле положення жінок у суспільстві. Пошуки нового гуманістичного світогляду приводять велику кількість мислителів до ідей неоплатонізму, ідей «золотого століття» людства. Але прості люди залишаються поза межами сприйняття гуманістичних поглядів. Ідея виховання аристократів - чоловіка та жінки проявляється в системі виховання, розробленій Ж.Ж. Руссо (1712-1778).

У своїх романах «Еміль, або Про виховання» (1762) і «Юлія, або Нова Елоїза» (1761) Руссо зобразив ідеального чоловіка і ідеальну жінку та їх виховання. На думку Руссо, чоловік і жінка різні по своєму призначенню, тому мусять отримувати і різне виховання [10].

Для того, щоб жінка могла народжувати здорових дітей, щоб вона була красива і граціозна, їй потрібне фізичне виховання. В області етичного виховання Руссо рекомендує розвивати в майбутній жінці лагідність, слухняність (у якому жінка, на думку Руссо, має потребу все життя, оскільки «ніколи не перестає бути підпорядкованою або чоловікові або думкам чоловіків і так як їй не дано стати вище за ці думки»), помірність, ввічливість, охайність. Руссо глибоко переконаний, що серйозних розумових занять жінці не потрібно, оскільки нібито одні науки не підходять жінці за природою, інші не відповідають її призначенню. Характеризуючи рівень розумового розвитку Софії (ідеальної жінки), Руссо говорить: «вона має розум приємний, але без блиску, ґрунтовний, але без глибини». Вона нічого не читала, окрім двох книг, що випадково підвернулися їй під руку.

Жінка, на думку Руссо, протягом всього свого життя повинна підкорятися авторитету (пригадаємо, що Еміль, навпаки, не визнає ніяких авторитетів). Спочатку, в ранньому дитинстві, вона підкоряється авторитету матері, потім батька і нарешті чоловіка. Руссо радить давати дівчаткам релігійне виховання вже в ранньому дитинстві (пригадаємо, що Емілеві не говорили про релігію до 18 років), «оскільки якщо чекати, поки вони будуть в змозі методично обговорювати ці глибокі питання, то ризикуєш ніколи не говорити з ними про них», - додає Руссо. Ідеальна жінка, Софія, займається рукоділлям, але не любить кухні, яка вселяє їй огиду (вона боїться забруднити об плити білі рукавці). Не любить Софія і городу: «Земля представляється їй нечистою; побачивши гною їй здається, що вона відчуває його запах».

Цікаво, що Руссо з послідовною жорсткою наполегливістю намагається змодельовати із Софії хранительку і вихователя щастя ранньої епохи людства з метою забезпечення чоловікові «відпочинок» в атмосфері сімейної любові, після того, як він вийшов «із кабінету». Зауважимо, що твердження Руссо вражають своєю актуальністю. Уже в той час у житті чоловіків відбувалися глибокі зміни, які ставили їх перед новими вимогами, іноді ці вимоги були для них нездійсненними. Історико – філософське віднесення жінки до періоду «золотого століття» стає експліцитним і наповнюється значенням в антропології статей у класицизмі. Оскільки в жінках закладена гармонійна цілісність, властива первісним рокам, і вона є метою історії, то їй зовсім не обов'язково проходити разом з чоловіками весь повний конфліктів історичний шлях. Та нова концепція пошуку і становлення шляхів розвитку, у результаті якого індивідуальність тільки і може розкритися, не має відношення до жінок. Їх завдання – «по-материнському» підтримувати чоловіка в його становленні. І в установці з виховання Емілія всі заходи і стриманість від них націлені на те, щоб гарантувати розкриття всіх сил і здібностей, якими він, зрештою, завдяки досягнутій автономії розуму вільно володіє. У Емілія є завдатки для розвитку психічної і фізичної твердості. Самодостатність – принцип його дорослішання. Показово, що він, ставши батьком, звертається за порадою й допомогою до гувернера, хоча повинен був навчитися завжди і скрізь самостійно шукати рішення і пробувати діяти самостійно. В образі Емілія наявне передчуття винахідливого інженера-завойовника, який не зупиняється перед міжособовими проблемами і в недалекому майбутньому візьме технічне «освоєння» світу у свої руки. Зауважимо, що М. Вулстоункрафт ще в кінці ХУІІІ ст., критично аналізуючи твори Руссо, підкреслювала: якщо раціональність – це те, за допомогою чого можливе розділення грубих тварин від людських істот, тоді дівчата – не дикі тварини (опис, від якого більшість чоловіків стримується, коли це стосується їхніх матерів, дружин і дочок), жінки, як і чоловіки, володіють цією здатністю. Отже, суспільство повинне надавати дівчатам таку ж освіту, як і хлопцям, тому, що кожна особа бажає рівних шансів на розвиток своїх раціональних і моральних компетенцій, для того, щоб повністю реалізувати свій потенціал.

На початку ХІХ ст. висувається ідея про універсальність людської природи і рівність статей (Ж. А. Кондорсе), проте представники німецької класичної філософії вважали жінку інтелектуально нижчою істотою, ніж чоловіка (І. Кант, Ф. Ніцше). Ідеї Французької революції сприяли активізації жіночого руху і, в сутності, призвели до виникнення фемінізму, першим ідеологом якого стала Олімпія де Гуж (1748-1793), яка в «Декларації прав жінки» (1791) вимагала знищення всіх чоловічих привілеїв і встановлення рівноправності статей.

Під впливом гуманістичних ідей Просвітництва відбувається розвиток соціалістичних утопій у Європі ХІХ ст. Клод Анрі Сен-Сімон (1760-1825), разом зі своїми учнями Б.П. Анфантемом та С.-А. Базаром виступав за рівноправність жінок з чоловіками у політичному, моральному і релігійному відношенні. Це час зародження навчальних закладів для жінок.

Одна з найцікавіших утопічних концепцій належить французькому мислителю Шарлю Фур'є (1772-1837). Сутність її полягає в тому, що людські пристрасті і прагнення до насолоди можна поставити на службу суспільним інтересам.

Обстоюючи ідею однакової і спільної освіти хлопчиків і дівчат, Р. Оуен (1771-1858) не зумів відійти від стереотипів щодо статево-ролевих функцій, характерних для суспільства ХІХ ст.: «Дівчаток теж навчають кроїти і шити плаття; а після того, як вони навчаються це робити, вони за чергою будуть відвідувати суспільні кухні та їдальні, щоб навчитися економному приготуванню здорової їжі та утриманню в порядку та чистоті домівки» [9, 193].

Підводячи підсумок, можна виділити характерні для цього відрізка часу особливості формування образу людини:

- основна увага в багатьох історичних епохах приділяється формуванню образу чоловіка, але за контекстом розуміють особу чоловічої статі;
- образ жінки пов'язаний із сім'єю і веденням домашнього господарства;
- дівчат треба вчити шити, вишивати, в'язати, не варто в них розвивати інші обдарування, позаяк це буде відвертати їх від виконання окремих обов'язків;
- навички читання і письма, арифметика необхідні дівчаткам лише для ведення підрахунків у домашньому господарстві;
- жінка повинна розвивати свої обдарування з метою сподобатися своєму чоловікові.

Середина XIX – початок XX ст. стає періодом «першої хвилі» фемінізму. Ідеї Дж.-С. Міла, А. Бебеля, Ф. Енгельса стали основою ідеології ліберально-феміністичного (буржуазного), соціал-демократичного (робітничого) жіночого руху, підґрунтям для створення відповідних національних ідеологічних інтерпретацій.

Жіночі студії (фемінологія) виокремились у відносно самостійний напрямок гуманітарних досліджень та здобули визнання в академічному середовищі країн Заходу на початку 70-х років XX ст. До цього суттєво спричилося піднесення жіночого та феміністичного руху другої хвилі в Європі та США. Саме потужна феміністична критика тотального андроцентризму західної цивілізації та властивого їй суспільного і наукового дискурсу стала вагомим чинником перетворення “жіночої” проблематики в межах суспільних та гуманітарних дисциплін на одну з пріоритетних дослідницьких сфер.

Андроцентризмом у сучасних соціальних науках називають такий спосіб мислення, коли саме чоловіка розглядають як точку відліку та мірило культурних цінностей та норм. Йдеться про зосередження уваги на чоловікові, який визначає сукупність основних вартостей домінуючої культури, де саме чоловіки та їхня поведінка є джерелом норм. Отже, андроцентричним слід називати кожне твердження, яке характеризує будь-який аспект жіночого життя як відхилення від норми чи девіацію. Іманентну культурі тенденцію трактувати жінку як “іншого” по відношенню до чоловіка-взірця одною з перших помітила Сімона де Бовуар, і саме ця теза стала квінт-есенцією її фундаментальної праці «Друга стать» [11].

Прагнучи віднайти причини маргінального становища жінки в суспільстві, дослідниці нової хвилі піддали нищівній критиці властиві традиційній історіософії уявлення про особливу “природу” жіночої сутності та іманентне їй “жіноче начало”, тобто есенціалістські потрактування соціокультурних аспектів статі. Відмежовуючись, таким чином, від попередніх досліджень про жінок (із властивими їм чоловічими стратегіями, що мали на меті не стільки пояснити, скільки обґрунтувати існуючий status quo), вони винесли новітні жіночі студії, засновані на залученні жіночого життєвого досвіду в межах соціальної та культурної дійсності в центр наукового дослідження, що не лише змінювало тип аргументації, але також внесло в неї інший пізнавальний інтерес. Прихильники цього напрямку підкреслювали, що завдяки новій перспективі, через вивчення особливих жіночих ідей, досвіду, почуттів та інтересів можна повернути жінкам те місце і цінність в історичному процесі, що їм належить.

Вивчення робіт українських письменниць кінця XIX - початку XX століття, зокрема Лесі Українки, дозволяє стверджувати, що частіше йшлося про художнє відтворення особистості «забутої тіні», тобто жінки, незаслужено викресленої з історії культури через переважаючу увагу до сильного чоловіка – її пари, то сучасна жіноча проза більше цікавиться жінкою в традиційній чоловічій ролі міфологічного героя. Так закладається новий міф про жінку як нового універсального «культурного героя» з

притаманною йому життєвою активністю, особливо відчутний у романі О. Забужко «Польові дослідження з українського сексу» [12].

Прикметною рисою сучасних творів є значне розширення світу героїні порівняно з прозою письменниць 80-х років: якщо в останній він зводився переважно до сімейно-побутової сфери, то в прозі останнього десятиліття ХХ століття активно освоюються суспільні, національні, професійні площини буття жінки у зв'язку з висвітленням таких проблемно-тематичних аспектів, як «жінка і нація», «жінка і держава», «жінка і постчорнобильська дійсність», «жінка і патріархальний світ», «жінка і творчість» тощо.

Українські письменниці стверджують необхідність активної життєвої позиції героїні, творячи тип жінки як носительки вітальної сили, високих духовних цінностей, які протистоять загальному хаосу й руйнації в сучасному світі.

Аналіз генези гендерної рівності в контексті формування образу жінок і чоловіків дозволяє виокремити типові групи студентської молоді. Розглядаючи значення поняття «гендерна рівність» стосовно ціннісного світу окремого індивіда, потрібно відзначити, що, очевидно, можуть бути виділені три типи студентів. Перший тип – соціально активні студенти, хто за нових умов суспільства використовує ідеї гендерної рівності для реалізації свого потенціалу. Поведінка таких студентів може бути представлена такими умовними образами:

- по-перше, направленістю на підтримку діяльності щодо створення соціальних умов, при яких забезпечується гендерний баланс у суспільстві, і кожна людина, незалежно від гендерної природи, рівна сама собі в професійному (кар'єрному) значенні, вільна у виборі системи гендерних відносин, економічно незалежна;
- по-друге, орієнтацією на українську специфіку гендерної культури й конструювання гендерних відносин;
- по-третє, толерантним ставленням щодо особливостей чоловічої та жіночої ідентичності, щодо реального вибору чоловіками й жінками гендерних стратегій;
- по-четверте, націленістю на вирішення реальних соціальних проблем чоловіків і жінок; дотриманням норм здорового способу життя; дотриманням прав людини в повсякденній взаємодії; прав самореалізації чоловіків та жінок у вихованні дітей; прагненням жінок до конкурентоспроможності на ринку праці; протидією насильству у сім'ї, суспільстві, запобіганням гендерної дискримінації. Зауважимо, що гендерні стратегії чоловіка і жінки можуть не збігатися. Це означає, що модель активної поведінки стає результатом взаємодії викладачів, студентів, батьків, узгодження інтересів жінок, чоловіків, суспільства.

Друга група студентів може бути названа пасивною групою, яка пристосовується до тих умов, які на сьогодні склалися в суспільстві.

І, нарешті, група, для якої характерна покірність, непротивлення тим статусним відносинам, які існують. Цю групу складають ті студенти, які сприймають соціальні відносини статей через засоби масової продукції низької культури.

У такому контексті образ гендерної рівності як механізм ідентифікації студентської молоді є одним із найбільш цікавих і перспективних напрямків розвитку управлінських аспектів соціально-педагогічної діяльності з соціалізації студентської молоді. Тут можливі такі варіанти.

Патріархатний підхід до формування осіб жіночої та чоловічої статі – це діяльність, метою і змістом якої є виконання природної функції материнства і ведення домашнього господарства жінкою, усунення її від участі в публічній сфері життя й обмеження в професійній діяльності, визнання залежності жінки від влади, власності й ідеології, сформованої чоловіками.

Патерналістський підхід – діяльність, змістом якої є проголошення і захист свобод жінок нарівні з чоловіками, організоване залучення її до державних форм освіти та виховання, створення системи пільг і захисту материнства та дитинства, регулювання участі жінок у системі виробництва, пропаганда образу жінки як рівної з чоловіком.

Егалітарний підхід – цілеспрямована діяльність на створення умов і можливостей для жінок нарівні з чоловіками, забезпечення гарантій для їх волевиявлення, самоутвердження й самореалізації, вираження особистісних сил людини обох статей.

Для позитивного сприйняття образу гендерної рівності необхідні комплексні дослідження гендерних відносин не тільки в історичній, політичній, педагогічній, художній літературі, а й у етнопедagogіки, фольклорі, ЗМК.

ЛІТЕРАТУРА

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. В.Т. Бусел. – К.-Ірпінь: Перун, 2002. – 1440 с.
2. Социологический энциклопедический словарь. – М.: Инфра-М - Норма, 1998. – 207 с.
3. Большая Советская энциклопедия: В 30 т. – М.: Советская энциклопедия, 1971-1978.
4. Психологический словарь / Под общ. ред. А.В. Петровского, М.Г. Ярошевского. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Политиздат, 1990. – 494 с.
5. Российская педагогическая энциклопедия: В 2 т. / Гл. ред. В.В. Давыдов. – М.: Большая Российская энциклопедия, 1993. – Т. 1. – 608 с.
6. Walby S. Theorizing patriarchy. – Oxford-Cambridge: V. Blackwell, 1990. – 229 p.
7. Чодороу Н. Воспроизводство материнства: психоанализ и социология пола // Антология гендерных исследований. – Мн.: Пропислен, 2000. – С. 29-76.
8. Энгельс Ф. Происхождение семьи, частной собственности и государства. – М.: Прогресс, 1991. – 122с.
9. Кравець В.П. Історія гендерної педагогіки: Навчальний посібник. – Тернопіль: Джура, 2005. – 440 с.
10. Руссо Ж.Ж. Эмил или О воспитании // Коменский Я.А., Локк Дж., Руссо Ж.Ж., Песталоцци И.Г. Педагогическое наследие. – М.: Педагогика, 1987. – 450 с.
11. Бовуар де Сімона. Друга стаття: Пер. з фр.: В 2 т. – Т. 1. – К.: Основи, 1994. – 390 с.
12. Філоненко С.О. Доля як творчість. Творчість як доля (на матеріалі прози Оксани Забужко) // Актуальні проблеми слов'янської філології: Міжвуз. зб. наук. ст. – Вип. 6: Лінгвістика і літературознавство. – К.: Знання України, 2001. – С. 248-256.